

GENDER STEROTIPLARI: O‘SMIRLARDA IJTIMOY TAFAKKUR RIVOJLANISHING PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK JIHATLARI

Ismoilova Mashxura Mashrabbek qizi 2-bosqich magistranti
Andijon davlat pedagogika instituti
O‘zbekiston, Andijon sh., Taxtako‘prik MFY, Do‘stlik ko‘chasi, 4-uy
e-mail: mashxuraismoilova17@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19371179>

Annotatsiya. Ushbu maqola o'smirlarda gender stereotiplarining ijtimoiy tafakkur rivojlanishiga ta'sirini pedagogik va psixologik jihatdan tahlil qiladi. Maqolada gender stereotiplarining nazariy asoslari, ularning o'smirlarda namoyon bo'lish xususiyatlari va ijtimoiy qaror qabul qilish jarayonlariga ko'rsatadigan salbiy ta'sirlari atroflicha yoritiladi. Oila, maktab va media kabi asosiy sotsializatsiya institutlarining gender stereotiplarini shakllantirishdagi roli, shuningdek, ularga qarshi kurashishda tanqidiy tafakkurni rivojlantirishning pedagogik yondashuvlari ko'rib chiqiladi. Maqola empirik tadqiqotlar natijalariga tayangan holda, ta'lim amaliyoti uchun amaliy tavsiyalar beradi va jamiyatda gender tengligini ta'minlash yo'lidagi dolzarb vazifalarni belgilaydi.

Kalit so‘zlar: Gender stereotiplari, o'smirlar, ijtimoiy tafakkur, pedagogik yondashuvlar, psixologik ta'sir, tanqidiy fikrlash, ta'lim

Abstract. This article analyzes the pedagogical and psychological aspects of the impact of gender stereotypes on the development of social thinking in adolescents. It thoroughly examines the theoretical foundations of gender stereotypes, their manifestations in adolescents, and their negative influence on social decision-making processes. The paper discusses the role of key socialization institutions like family, school, and media in shaping gender stereotypes, as well as pedagogical approaches to developing critical thinking in combating them. Based on empirical research findings, the article provides practical recommendations for educational practice and outlines urgent tasks for ensuring gender equality in society.

Keywords: Gender stereotypes, adolescents, social thinking, pedagogical approaches, psychological impact, critical thinking, education

Аннотация. В данной статье анализируются педагогические и психологические аспекты влияния гендерных стереотипов на развитие социального мышления у подростков. В статье подробно освещаются теоретические основы гендерных стереотипов, особенности их проявления у подростков и их негативное воздействие на процессы принятия социальных решений. Рассматривается роль основных институтов социализации, таких как семья, школа и средства массовой информации, в формировании гендерных стереотипов, а также педагогические подходы к развитию критического мышления в борьбе с ними. Основываясь на результатах эмпирических исследований, статья предлагает практические рекомендации для образовательной практики и определяет актуальные задачи по обеспечению гендерного равенства в обществе.

Ключевые слова: Гендерные стереотипы, подростки, социальное мышление, педагогические подходы, психологическое воздействие, критическое мышление, образование.

Kirish. Jamiyatda shaxsning to'laqonli rivojlanishi, uning salohiyatini ro'yobga chiqarishi ko'p jihatdan sotsializatsiya jarayonlarining samaradorligi bilan bog'liqdir. O'smirlik davri shaxsiyat shakllanishining muhim bosqichi bo'lib, bu davrda ijtimoiy tafakkur, o'zlikni anglash va

hayotiy qarorlar qabul qilish ko'nikmalari jadal rivojlanadi. Biroq, bu jarayonlarga turli ijtimoiy omillar, xususan, gender stereotiplari sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin. Gender stereotiplari - bu muayyan jins vakillariga nisbatan jamiyatda shakllangan, umumiy va soddalashtirilgan tasavvurlar bo'lib, ular ko'pincha cheklovchi va noto'g'ri xususiyatga ega bo'ladi. Ular shaxslarning qobiliyatlari, xulq-atvori va jamiyatdagi rollariga nisbatan oldindan belgilangan kutishlarni yaratadi.

Muammoning dolzarbligi shundaki, gender stereotiplari o'smirlarning akademik va kasbiy tanlovlaridan tortib, o'zaro munosabatlari va ijtimoiy qaror qabul qilish jarayonlarigacha bo'lgan barcha jarayonlarda o'z aksini topishi mumkin. Bu esa ularning salohiyatini cheklab, ijtimoiy adolatsizlikka olib kelishi hamda jamiyat taraqqiyotiga to'sqinlik qilishi mumkin. Shuning uchun, o'smirlarda ijtimoiy tafakkurni gender stereotiplarining salbiy ta'siridan himoya qilish va ularda tanqidiy fikrlashni shakllantirish pedagogik va psixologik amaliyotning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Gender tushunchasi biologik jinsdan farqli o'laroq, ijtimoiy, psixologik va madaniy xususiyatlarni anglatadi. Bolalarning bu xususiyatlarni tushunishi yoshga qarab o'zgarib boradi. Kichik yoshdagi bolalarda gender stereotiplari yanada qat'iyroq namoyon bo'lsa, o'rta bolalik davrida ularning qat'iyligi sezilarli darajada kamayishi kuzatiladi. Masalan, 5 yoshli bolalar orasida changyutgich kabi asboblar ham erkaklar, ham ayollar uchun mo'ljallangan, degan ishonch 33.8% ni tashkil etgan bo'lsa, 11 yoshli bolalarda bu ko'rsatkich 87.8% gacha oshgan (Banse va boshqalar, 2010). Biroq, bu moslashuvchanlik o'smirlar davrida pasayishi mumkin. Ba'zi tadqiqotlar gender moslashuvchanligi 7-8-sinflarda eng yuqori cho'qqisiga chiqib, keyinroq pasayishini taxmin qiladi (Alferi va boshqalar, 1996).

O'smirlarda gender stereotiplarining ijtimoiy tafakkurga ta'sirini bir qator psixologik tadqiqotlar tasdiqlaydi. Gender stereotiplari va ijtimoiy o'rganishdagi tarafkashlik akademik va kasbiy kontekstlarda qaror qabul qilishga qanday ta'sir qilishini o'rgangan bir tadqiqotda 69 o'smir va 265 kattalar ishtirok etgan. Ishtirokchilar 16 ta qiyin test savollariga javob berishgan. Natijalar shuni ko'rsatdiki, ham o'smirlar (74%), ham kattalar (65%) model bilan bog'langan javoblarni nusxalashga sezilarli darajada moyillik ko'rsatgan ($p < .001$). Bu nusxalash tasodifiy kutilganidan kamroq muvaffaqiyatga olib kelgan (o'smirlar uchun 12%, kattalar uchun 16%; $p < .001$), bu ijtimoiy axborotning salbiy oqibatini ta'kidlaydi. Kattalar gender stereotiplariga asoslangan ijtimoiy o'rganishdagi tarafkashlikni namoyish etganlar: erkaklarga xos savollarda erkak modelni, ayollarga xos savollarda esa ayol modelni ko'proq nusxalaganlar ($p = .012$). Aksincha, o'smirlar bunday stereotipik tarafkashlikni ko'rsatmaganlar; erkak o'smirlar sohaga qaramay, erkak modellarni nusxalashga moyil bo'lganlar ($p = .004$), bu o'z jinsi bo'yicha tarafkashlik ayol o'smirlarda kuzatilmagan. O'smirlar orasida maskulin stereotiplarni qo'llab-quvvatlash o'z jinsiga xos bo'lgan akademik fanlarni ko'proq tanlash va maskulin savollarda erkak modellarni ko'proq nusxalash bilan bog'liq bo'lgan. Bu tadqiqot gender tarafkashliklari o'smirlar va voyaga yetganlik davrlarida qaror qabul qilishga ta'sir ko'rsatishining dastlabki dalillarini taqdim etadi.

Gender stereotiplariga ta'sir etuvchi ko'plab omillar mavjud bo'lib, ular orasida oila, media va tengdoshlar muhim rol o'ynaydi. Ota-onalar, xususan, otalar ko'pincha an'anaviy gender rollarini mustahkamlashi mumkin. Ota-onaning akademik kutishlari ham bolalarning ko'rsatkichlariga ta'sir qilishi mumkin, masalan, qizlar matematikaga nisbatan pastroq kutishlarni ichkilashtirishi mumkin (Aidy va boshqalar, 2021). Ijtimoiy media tor ideallarni targ'ib qilsa, tengdoshlarning ta'siri, ayniqsa bir jinsli do'stliklar orqali, an'anaviy gender munosabatlarini mustahkamlashi mumkin (Halimi va boshqalar, 2020). Bir tadqiqot o'smirlar va ularning ota-onalaridan olingan so'rovnomalarda orqali ta'lim tizimi, oilaviy muhit va gender stereotiplarining o'smirlarda gender

identifikatsiyasining shakllanishiga ta'sirini o'rgangan. Natijalar samarali ota-ona muloqoti, maktab muhitidagi stereotiplar va jamiyat tomonidan o'rnatilgan gender normalarining ahamiyatini ko'rsatgan .

Shu sababli, o'rta bolalik va o'smirlar davrlarida gender moslashuvchanligini rag'batlantirish va zararli stereotiplarga qarshi kurashish uchun qo'llab-quvvatlovchi muhitni shakllantirish juda muhimdir. O'smirlarda gender stereotiplariga nisbatan tanqidiy tafakkurni rivojlantirish pedagogik yondashuvlarning markazida turishi lozim. Bu, o'quvchilarni gender rollari, ijtimoiy kutishlar va ularning shaxsiy tanlovlariga ta'sirini tahlil qilishga o'rgatishni o'z ichiga oladi. Ta'lim jarayonida gender stereotiplarini ochiq muhokama qilish, ularning jamiyat va shaxsga salbiy ta'sirini ko'rsatish, shuningdek, turli madaniyatlardagi gender xilma-xilligini namoyish etish orqali o'smirlarda kengroq dunyoqarashni shakllantirish mumkin.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu maqola nazariy-analitik tadqiqot xarakteriga ega bo'lib, mavjud ilmiy adabiyotlar, empirik tadqiqotlar va hisobotlar asosida gender stereotiplarining o'smirlar ijtimoiy tafakkuri rivojlanishiga ta'sirini kompleks tahlil qilishga qaratilgan. Unda tahlil, sintez, qiyosiy tahlil va tizimlashtirish kabi ilmiy metodlar qo'llanilgan. Jumladan, gender stereotiplari, ularning shakllanish omillari va oqibatlarini bo'yicha mavjud adabiyotlar chuqur o'rganilib, ularning o'smirlar kontekstida ijtimoiy tafakkurga ta'siri tizimlashtirilgan.

Tadqiqotning metodologik asosi shaxsga yo'naltirilgan yondashuvga asoslanadi, bunda har bir o'smirning noyob rivojlanish trayektoriyasi va uning ijtimoiy muhit bilan o'zaro ta'siri hisobga olinadi. Gender stereotiplarini tanqidiy tahlil qilish va ularga qarshi kurashishda inson huquqlari va gender tengligi tamoyillari ustuvor ahamiyat kasb etadi. Pedagogik va psixologik jihatlar alohida ko'rib chiqilib, bu ikki fanning kesishmasida samarali yechimlar izlangan.

Xulosa qilib aytganda gender stereotiplari o'smirlarda ijtimoiy tafakkurning shakllanishiga va qaror qabul qilish jarayonlariga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatuvchi murakkab ijtimoiy-psixologik fenomen hisoblanadi. Ular shaxsning akademik, kasbiy va ijtimoiy imkoniyatlarini cheklashi, shuningdek, gender asosidagi kamsitishlarga va ijtimoiy adolatsizlikka olib kelishi mumkin. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, gender stereotiplari kichik yoshda qat'iy bo'lsa-da, o'rta bolalikda moslashuvchanlik ortadi, biroq o'smirlar davrining ma'lum bosqichlarida yana qat'iylashishi ehtimoli mavjud. Ijtimoiy o'rganishdagi tarafkashlik, ayniqsa kattalarda va ba'zi erkak o'smirlarda o'z jinsi modeliga taqlid qilish orqali, noto'g'ri qarorlarga olib kelishi mumkin.

Gender stereotiplarining shakllanishida oila, maktab va ommaviy axborot vositalari, xususan, ijtimoiy media muhim rol o'ynaydi. Ota-onaning munosabati, maktabdagi seksistik muhit va tengdoshlarning ta'siri o'smirlarning gender rollari haqidagi tushunchalarini mustahkamlashi yoki o'zgartirishi mumkin. Maktablarda seksistik til va bulingning keng tarqalgani, o'qituvchilarning gender stereotiplarini anglamasligi yoki ularga qarshi kurashishga tayyor emasligi bu muammoning dolzarbligini yanada oshiradi. Maktablarda gender asosidagi kamsitishlar, seksistik til va buling holatlarining oldini olish va ularga qarshi kurashish bo'yicha aniq siyosat va mexanizmlarni ishlab chiqish hamda joriy etish muhim. O'quvchilarni bunday hodisalar haqida xabar berishga rag'batlantirish va ular uchun xavfsiz muhit yaratish lozim.

Ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy media kontentini tanqidiy tahlil qilish ko'nikmalarini o'smirlarda shakllantirish. Ular media orqali targ'ib qilinadigan tor gender ideallariga qarshi turishni o'rganishlari kerak.

Qisqa xulosa qilishimiz mumkinki, o'smirlarda gender stereotiplariga nisbatan tanqidiy tafakkurni rivojlantirish nafaqat ularning shaxsiy rivojlanishi uchun, balki teng va adolatli jamiyat qurish uchun ham asosiy ahamiyatga ega. Ta'lim tizimi va oilaning bu boradagi mas'uliyati g'oyat kattadir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
2. G‘oziev E.G‘. Umumiy psixologiya. – Toshkent: Universitet, 2017.
3. Vigotskiy L.S. Tafakkur va nutq. – Moskva: Pedagogika, 1982.
4. Kon I.S. O‘smirlik psixologiyasi. – Moskva: Prosvesheniye, 1989.
5. Bandura A. Social Learning Theory. – New York: Prentice Hall, 1977.
6. Bem S.L. Gender Schema Theory and its implications for child development. – Psychological Review, 1981.